

Ladislav Průša

VÝZNAM STAROBNÍCH DŮCHODŮ PŘI ZABEZPEČENÍ POTŘEB SENIORŮ V ZÁVISLOSTI NA MÍŘE JEJICH SOBĚSTAČNOSTI V ČR¹

***Abstract:** The ageing of population requires to devote attention to the material security of seniors. The aim of this paper is to characterize the basic theoretical approaches to the retirement pensions and to assess the importance in securing the needs of seniors in the Czech Republic. Based on the evaluation of data from household budget surveys, attention is paid to the financial possibilities for securing the needs of seniors in the area of social services. One of the expressions of ageing is a growing need for social services as a result of seniors' worsening health. Funds spent for the payment of the care benefit are not effectively utilised, which is going to require to find new solutions to an significant increase in the efficiency of social services financing in future years.*

***Keywords:** retirement pension, seniors needs, household budget survey, social services, care benefit*

JEL: F 68, H 55, I 38

Úvod

V následujících letech bude nutno v souvislosti s očekávanými demografickými trendy ke krytí potřeb osob v poproduktivním věku využívat vedle důchodů vyplácených ze základního systému důchodového pojištění i další finanční zdroje plynoucí z doplňkového důchodového spoření, osobního spoření seniorů nebo různých forem životního pojištění. Role státu a veřejné správy se v oblasti základního systému důchodového pojištění bude pravděpodobně omezovat k zajištění pouze minimální výše důchodu, v oblasti životních podmínek na zajištění optimální formy přiměřeného bydlení a potřebných sociálních a zdravotních služeb v jejich přirozeném domácím prostředí. Tyto tendence vyžadují, aby problematika důchodové reformy nebyla řešena izolovaně bez vazeb na související politiky, ale tak, aby byly komplexně zhodnoceny potřeby starých osob v závislosti na možnostech jejich kvalitního zajištění. Cílem tohoto příspěvku je proto na základě charakteristiky základních teoretických

---

¹ Tento příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Review českého penzijního systému“ financovaného Vysokou školou finanční a správní v Praze.

přístupů k pojetí starobního důchodu seniorů posoudit, jaký význam mají důchody v České republice v současné době při zabezpečení potřeb seniorů. Z tohoto pohledu je proto analyzován vývoj některých základních charakteristik úrovně starobního důchodu po r. 1990 a struktura spotřeby domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů podle údajů ze statistiky rodinných účtů. S ohledem na výši nákladů souvisejících se zabezpečením potřebných sociálních služeb je následně samostatná pozornost věnována rovněž této otázce.

Problematicke zabezpečení potřeb seniorů je věnována pozornost i v rámci Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 [6]. V rámci tohoto dokumentu je m. j. věnována i pozornost problematice zaměstnávání starších pracovníků ve vazbě na systém důchodového pojištění. V materiálu se m.j. konstatuje, že předpokladem vytvoření účinné komplexní strategie podporující ekonomickou aktivitu starších pracovníků je i vhodné nastavení důchodového systému, neboť maximální využití potenciálu pracovní síly je předpokladem dlouhodobé finanční udržitelnosti a schopnosti důchodového systému v budoucnu poskytovat přislíbené dávky.

1 Teoretické přístupy k pojetí starobního důchodu z hlediska zabezpečení potřeb seniorů

Při hodnocení toho, jak důchody přispívají k zabezpečení potřeb seniorů, je potřeba vycházet z toho, jaká je funkce starobního důchodu z hlediska jejich hmotného zabezpečení. Ve vývoji důchodových systémů lze pozorovat dvě různá pojetí starobního důchodu. Při dosažení věkové hranice pro vznik nároku na starobní důchod si občan buď zaslouží právo na odpočinek (presumpce zásluhy), nebo se předpokládá, že je práce neschopný (fikce invalidity) [4].

Presumpce zásluhy je založena na pomyslné ekvivalenci mezi celoživotní prací člověka a jeho nárokem na starobní důchod. Fikce invalidity se projevuje tím, že starobní důchod se poskytuje ve věku, kdy lze z obecné zkušenosti dovodit, že změny zdravotního stavu dosáhly takového stupně, že přivodily invaliditu. Rozdíl mezi oběma pojetími se stírá, pokud se předpokládá, že senioři mívají zásluhy až ve vysokém věku, kdy už jsou zpravidla invalidní.

Důsledné uplatňování presumpce zásluh nebo fikce invalidity vede k rozdílům v konstrukci podmínek pro vznik nároku na starobní důchod a dobu jeho výplaty. Pokud je uplatňována presumpce zásluh, lze jej vyplácet bez ohledu na změny ve výdělečné schopnosti, v případě, že je uplatňována fikce invalidity, lze hovořit o momentu potřebnosti seniora. Různost obou pojetí vede k různému účelu starobního důchodu, který může buď zajišťovat osobám určitého věku dostatečný příjem umožňující úplný nebo částečný odchod do důchodu, nebo kompenzovat snížení, popř. ztrátu výdělku způsobenou předpokládanou invaliditou.

Jak lze na základě těchto základních teoretických východisek hodnotit pojetí starobního důchodu v České republice? Pokud po dosažení věkové hranice pro vznik nároku na starobní důchod může občan pokračovat ve své ekonomické aktivitě při

souběžném pobírání starobního důchodu, lze hovořit o tom, že je při jeho koncipování v současné době uplatňována presumpce zásluhy. Pokud se však věková hranice pro vznik nároku na starobní důchod podle dnes platného právního stavu každoročně zvyšuje bez toho, aby byla stanovena cílová věková hranice,² je zřejmé, že v dlouhodobém časovém horizontu bude toto pojetí postupně nahrazeno fikcí invalidity.

2 Stáří jako sociální událost

Stárnutí člověka je přirozený proces, který má u každého člověka jiný charakter. Je doprovázeno zpravidla pozvolným omezováním jeho pracovních schopností, které je důsledkem anatomických i funkčních změn. V důsledku stárnutí člověka dochází k určité modifikaci jeho potřeb. Poněkud se mění skladba stravy, klesají požadavky na ošacení a bydlení, naopak se zvyšují životní náklady o některé potřeby, které jsou vyvolané vyšší nemocností a různými degenerativními procesy v organismu. Pokud se odmyslí, že požadavky na rodinný rozpočet se mění s dovršením výchovy dětí v rodině, lze konstatovat, že potřeby lidí se ve svém úhrnu nemění, ale mění se jejich vnitřní skladba. [5]

Rostoucí závislost člověka na potřebě sociálních služeb lze sledovat např. pomocí dvou charakteristik:

- při poskytování sociálních služeb vývojem podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob v dané věkové skupině (viz tabulka č. 1),
- při poskytování zdravotní péče vývojem výdajů zdravotních pojišťoven na jednoho pojištěnce (viz graf č. 1).

Z těchto údajů je např. zřejmé, že:

- prakticky ve všech věkových skupinách a u obou pohlaví dochází ve III. a IV. stupni závislosti k růstu podílu osob pobírajících příspěvek na péči na celkovém počtu osob v této věkové skupině,
- u osob ve vyšších věkových skupinách (nad 76 let) je míra závislosti žen vyšší než u mužů, nejvyšší rozdíl je ve IV. stupni závislosti ve věkové skupině nad 90 let, kdy v r. 2010 byla míra závislosti žen o 11,3 p.b. vyšší než u mužů,
- tyto rozdíly mezi oběma pohlavími se od r. 2007 pravidelně zvyšují,
- míra závislosti u osob v mladších věkových skupinách je především u nižších stupňů závislosti prakticky neměnná, z hlediska pohlaví je přitom nepatrně vyšší u mužů,
- v r. 2010 došlo k výraznému nárůstu příjemců příspěvku na péči všech stupňů závislosti ve věkové skupině osob starších 90 let; tento nárůst je pravděpodobně způsoben důsledky ekonomické krize, kdy růst životních nákladů nebyl v r. 2010 kompenzován zvýšením důchodů, naopak byla v sociální oblasti realizována řada úsporných opatření, a proto rodiny hledaly náhradu chybějících příjmů v relativně snadno dostupném systému. [1]

2 Pokud by v budoucnu nedošlo ke změně tohoto ustanovení, děti, které se narodí v r. 2175, získají nárok na starobní důchod při dosažení 100 let.

Tab. č. 1

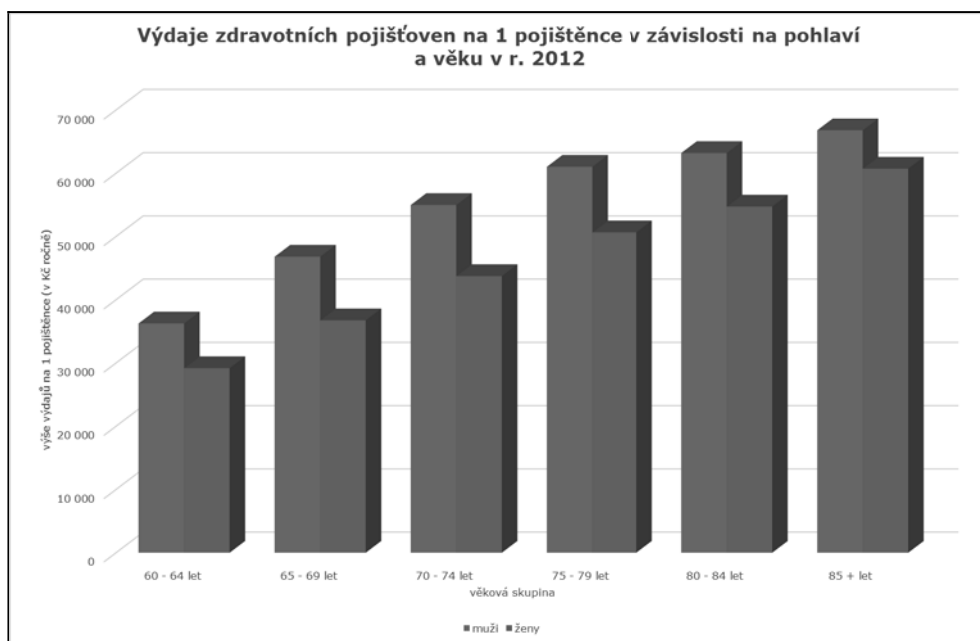
Vývoj podílu příjemců příspěvku na péči na celkovém počtu osob dané věkové skupiny v závislosti na pohlaví, věku a míře závislosti v letech 2007 – 2010³

	2007		2008		2009		2010		2007		2008		2009		2010	
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	III.	IV.	III.	IV.	III.	IV.	III.	IV.
muži																
51 - 55	0,44	0,46	0,47	0,44	0,46	0,44	0,45	0,45	0,13	0,19	0,25	0,27	0,06	0,10	0,12	0,13
56 - 60	0,62	0,63	0,65	0,62	0,64	0,66	0,65	0,65	0,17	0,28	0,35	0,37	0,07	0,12	0,14	0,16
61 - 65	0,93	0,90	0,97	0,90	0,90	0,88	0,91	0,91	0,25	0,36	0,47	0,51	0,11	0,19	0,21	0,22
66 - 70	1,31	1,22	1,34	1,22	1,20	1,19	1,20	1,20	0,39	0,58	0,72	0,75	0,20	0,32	0,34	0,35
71 - 75	2,04	1,92	2,08	1,92	1,87	1,83	1,84	1,84	0,65	0,93	1,10	1,10	0,35	0,52	0,59	0,61
76 - 80	3,75	3,49	3,75	3,49	3,37	3,04	3,06	3,06	1,08	1,59	1,87	1,98	0,58	0,93	1,02	1,02
81 - 85	8,90	7,82	8,82	7,82	7,41	6,20	6,00	6,00	2,01	3,07	3,78	3,67	1,08	1,69	1,74	1,85
86 - 90	15,25	14,62	15,66	14,62	12,40	10,99	8,95	8,95	3,50	5,19	6,50	5,76	1,96	2,96	3,20	2,82
90 +	21,13	17,20	19,75	17,20	26,15	20,73	25,88	25,88	6,89	10,63	14,37	18,33	4,29	6,78	7,58	9,61
ženy																
51 - 55	0,41	0,40	0,43	0,40	0,40	0,36	0,38	0,38	0,12	0,17	0,21	0,23	0,05	0,09	0,10	0,12
56 - 60	0,60	0,61	0,65	0,61	0,60	0,48	0,51	0,51	0,14	0,20	0,27	0,29	0,06	0,12	0,14	0,14
61 - 65	0,92	0,92	0,96	0,92	0,92	0,65	0,69	0,69	0,19	0,27	0,35	0,37	0,09	0,14	0,17	0,19
66 - 70	1,63	1,66	1,77	1,66	1,56	1,05	1,08	1,08	0,34	0,46	0,55	0,56	0,15	0,23	0,26	0,27
71 - 75	3,65	3,50	3,84	3,50	3,32	2,07	2,07	2,07	0,60	0,86	1,12	1,09	0,33	0,54	0,57	0,61
76 - 80	7,75	7,86	8,29	7,86	7,63	4,64	4,63	4,60	1,35	1,98	2,57	2,54	0,77	1,20	1,32	1,38
81 - 85	16,65	15,88	17,03	15,88	15,38	10,11	9,77	9,83	2,96	4,30	5,54	5,54	1,84	2,90	3,19	3,34
86 - 90	23,62	21,77	23,36	21,77	18,91	17,20	14,11	14,11	5,81	7,97	10,42	9,26	3,73	5,98	6,93	5,91
90 +	23,71	19,11	21,72	19,11	20,37	27,05	21,84	21,84	11,12	14,93	19,11	26,32	8,64	14,25	15,88	20,98

Pramen: [1].

3 Po změně správce počítačových systémů na MPSV data za r. 2012 – 2013 nejsou v požadované struktuře k dispozici, data za r. 2014 budou k dispozici cca v polovině r. 2015.

Graf č. 1

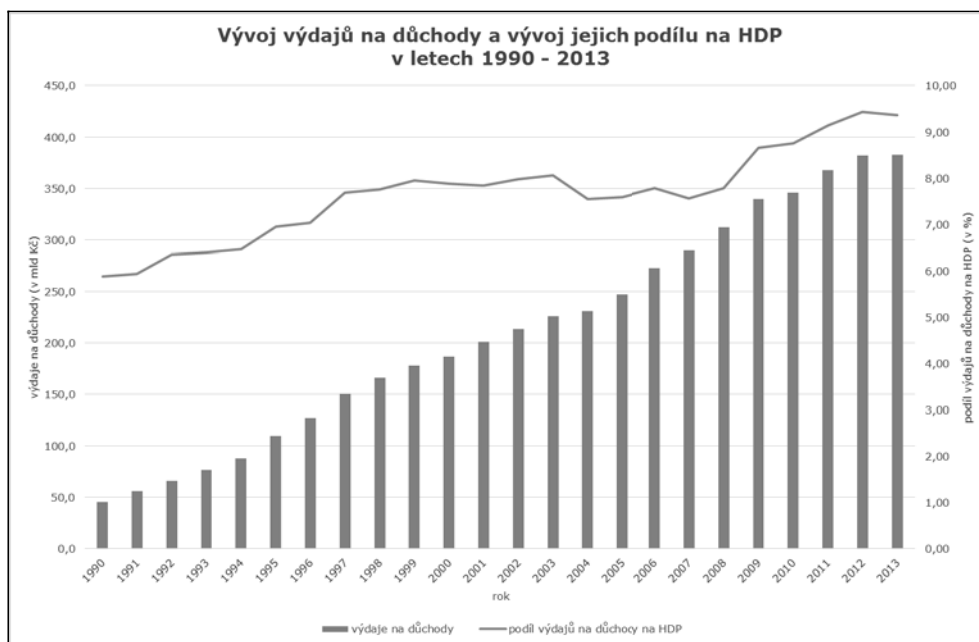
Pramen: [7].

Z uvedeného grafu je zřejmé, že s rostoucím věkem se zvyšují výdaje zdravotních pojišťoven na zdravotní péči na jednoho pojištěnce, přičemž ve všech věkových skupinách jsou výdaje na tuto péči u mužů vyšší než u žen. Z porovnání vývoje obou výše uvedených charakteristik je zřejmé, že zatímco potřeba sociálních služeb vyjádřenou mírou závislosti je ve všech věkových kategoriích vyšší u žen, náklady na zdravotní péči je naopak vyšší u mužů. Tato skutečnost je pravděpodobně způsobena skutečností, že střední délka života žen je o cca 6 let vyšší, a proto po ovdovění se zvyšuje jejich závislost na poskytování sociálních služeb v důsledku neschopnosti si sami některé činnosti souvisejících se zajištěním běžných aktivit denního života.

3 Základní makroekonomické charakteristiky

Výdaje na důchody představují nejvyšší podíl ze sociálních příjmů obyvatelstva, od r. 1990 vzrostly více než 8 x, v r. 2013 dosáhly úrovně více než 382 mld Kč, v relaci k objemu HDP dosáhly úrovně 9,4 % (podrobněji viz graf č. 2).

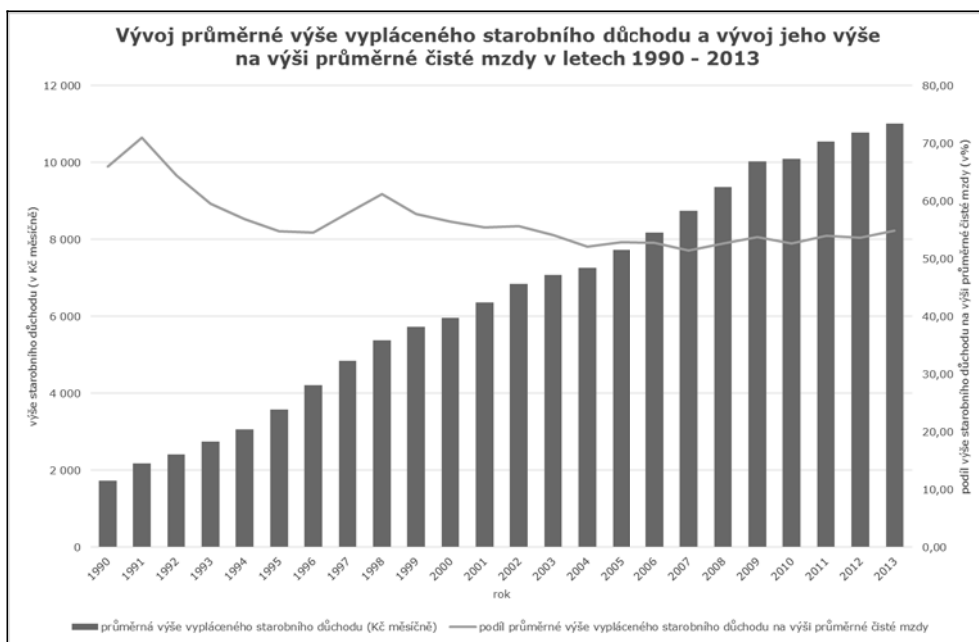
Graf č. 2

Pramen: [10] a vlastní zpracování.

Ve stejném období vzrostla průměrná výše starobního důchodu více než 6,3 x, v r. 2013 dosáhla úrovně 11 007 Kč, v relaci k výši průměrné čisté mzdy se však jeho výše snížila o více než 11 procentních bodů (podrobněji viz graf č. 3).

Graf č. 3

Pramen: vlastní zpracování.

Výrazně v hodnoceném období vzrostla diferenciaci ve výši starobních důchodů. Zatímco v r. 1990 činil podíl minimálního starobního důchodu na průměrné výši starobního důchodu více než 77 %, v r. 2013 to bylo již pouze 28,2 % (podrobněji viz graf č. 4).

Graf č. 4

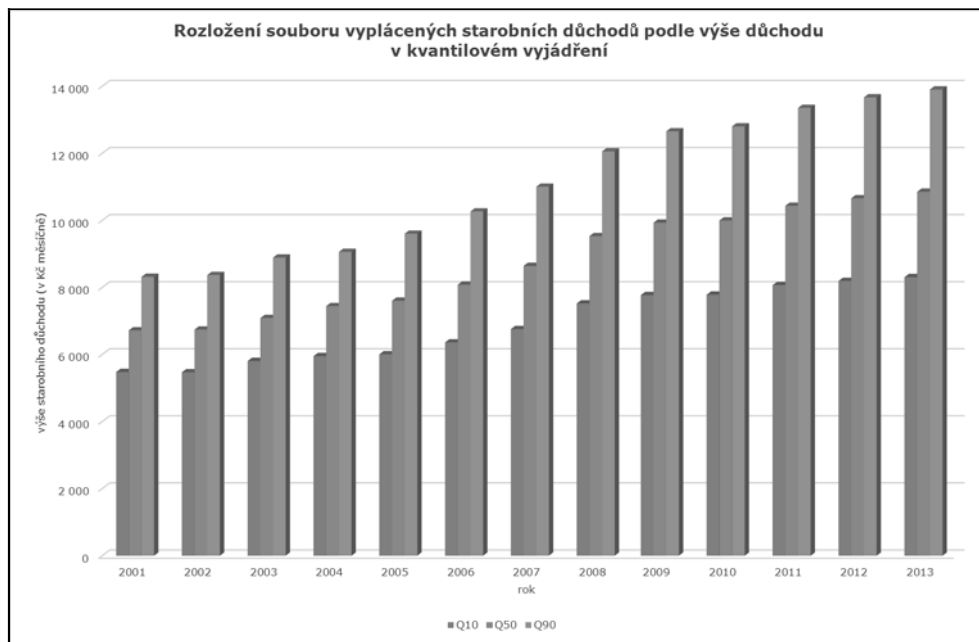

Pramen: vlastní zpracování.

Růst této diferenciace se projevil i ve vývoji rozložení vyplácených starobních důchodů podle výše důchodu v kvantilovém vyjádření (viz graf č. 5).

Graf č. 5

Pramen: [8] a vlastní zpracování.

Je zřejmé, že růst této diferenciaci se projevuje i v tom, že řada příjemců starobních důchodů je pro krytí svých životních nákladů odkázána i na dávky ze systému státní sociální podpory (příspěvek na bydlení) a pomoci v hmotné nouzi (doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí).

Vedle příjmu ze základního systému důchodového pojištění mohou příjmovou úroveň seniorů ovlivnit rovněž příjmy ze systému doplňkového důchodového spoření (dříve penzijní připojištění se státním příspěvkem). Do tohoto systému je v současné době zapojeno více než 4,8 mil. osob, průměrná výše příspěvku účastníka však k 30. září 2014 činila pouze 564 Kč měsíčně. [13] Počet osob, kterým je v současné době z tohoto systému penze vyplácena, není znám (nesleduje ho ani statistika ministerstva financí, ani statistika Asociálních penzijních společností ČR), lze však vyslovit domněnku, že většina osob, která již penzi čerpá, si nechala vyplatit jednorázově celý naspořený obnos.⁴ Z tohoto pohledu proto doplňkové důchodové spoření neplní svoji původní roli.

Souhrnně je nutno konstatovat, že důchodový systém by měl ponechat každému občanovi co nejširší prostor pro individuální volbu způsobu jeho odchodu do dů-

⁴ Podle orientačních propočtů lze odhadovat, že člověk, který si založil svoje penzijní připojištění již při jeho založení v r. 1994 a platil si příspěvek vždy v maximální výši, do které stát poskytuje podporu, má v současné době naspořeno cca 450 tis. Kč. V případě, že by letos začal čerpat penzi v pravidelných měsíčních splátkách, činila by její průměrná výše cca 2 205 Kč v závislosti na nastavení parametrů pojistného plánu daného fondu, tj. cca 17 % příjmu důchodce.

chodu a neměl by vytvářet podněty k předčasnému opuštění trhu práce ani bariéry pro ekonomickou aktivitu seniorů. Uvolnění regulace výdělečné činnosti v souběhu s pobíráním důchodu v uplynulém období vedlo k hojnému masovému využívání tohoto institutu.

Z údajů výběrového šetření pracovních sil, jehož součástí bylo i zjišťování údajů o pracujících seniorech, vyplývá, že v prvních třech čtvrtletích 2012 pracovalo v národním hospodářství v průměru 230 tis. osob, které pobíraly důchod. Převažující část z nich – 150 tis. – tvořili senioři pobírající starobní důchod, 80 tis. pracujících osob bylo příjemci invalidních důchodců všech tří stupňů. Z údajů ze sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 vyplývá, že v době provádění sčítání vykonávalo ekonomickou aktivitu 86 170 pracujících seniorů ve věku 65 a více let. [6]

Tato skutečnost je m.j. důsledkem přenesení části odpovědnosti za zabezpečení ve stáří ze státu na jedince a odpovědného přístupu jedince za toto vlastní zabezpečení, neboť redukce při výpočtu důchodu (např. při odchodu do starobního důchodu r. 2015 bude osobní vyměřovací základ vyšší než 11 709 Kč redukován na 26 % a osobní vyměřovací základ vyšší než 106 444 Kč nebude při výpočtu starobního důchodu zohledňován) a nízká motivace k přesluhování (zvýšení procentní sazby důchodu o 1,5 % za každých 90 dnů výdělečné činnosti po dosažení důchodového věku bez pobírání důchodu) přímo vybízí každého k tomu, aby při dosažení důchodového věku okamžitě požádal o přiznání starobního důchodu a současně pokračoval ve vlastní ekonomické aktivitě.

4 Struktura spotřeby domácností důchodců

O tom, jaká je úloha důchodů při zabezpečení potřeb starých osob svědčí nejlépe údaje charakterizující strukturu spotřeby seniorů. Rozbor údajů získaných ze statistiky rodinných účtů [9] potvrzuje, že odchodem do důchodu se potřeby lidí ve svém úhrnu nemění, ale mění se jejich vnitřní skladba (viz tabulka č. 2).

Tab. č. 2

Čistá peněžní vydání domácností podle postavení osoby v jejím čele

	domácnosti celkem	z toho domácnosti					
		zaměstnanců			samostatně činných	nezaměstnaných	důchodců bez EA členů
		celkem	s nižším vzděláním	s vyšším vzděláním			
čisté peněžní příjmy celkem	12 541	13 244	11 683	14 570	11 628	7 231	12 128
z toho: důchody	3 117	749	870	646	1 075	1 220	11 132
čistá peněžní vydání celkem	11 107	11 398	9 911	12 661	10 616	7 342	11 476
- podle účelu použití:	0	0	0	0	0	0	0
spotřební vydání	10 069	10 252	9 188	11 156	9 919	7 085	10 226
vydání neklasifikovaná jako spotřební	1 038	1 145	723	1 505	696	257	1 250
- podle druhu vydání:	0	0	0	0	0	0	0
potravin, nápoje, veřejné stravování	2 594	2 539	2 417	2 644	2 500	1 866	2 950
průmyslové zboží	3 030	3 318	2 867	3 701	2 983	1 725	2 525
služby	3 822	3 765	3 220	4 228	3 705	3 069	4 219
platby a jiná vydání	1 660	1 775	1 407	2 088	1 428	683	1 781

Pramen: [9].

Z podrobnějších údajů o struktuře peněžních výdajů domácností podle skupin peněžních vydání připadajících na spotřební jednotku je zřejmé, že spotřební vydání důchodců jsou zhruba na stejné úrovni jako domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním, přičemž

- výdaje na potraviny a nealkoholické nápoje, bydlení, vodu, energie a paliva a na zdraví jsou u domácností důchodců vyšší než u domácností zaměstnanců, a naopak
- výdaje na odívání a obuv, dopravu, pošty a telekomunikace, rekreaci a kulturu, vzdělávání a na ubytování a stravování jsou u domácností důchodců nižší než u domácností zaměstnanců (tabulka č. 3).

Tab. č. 3

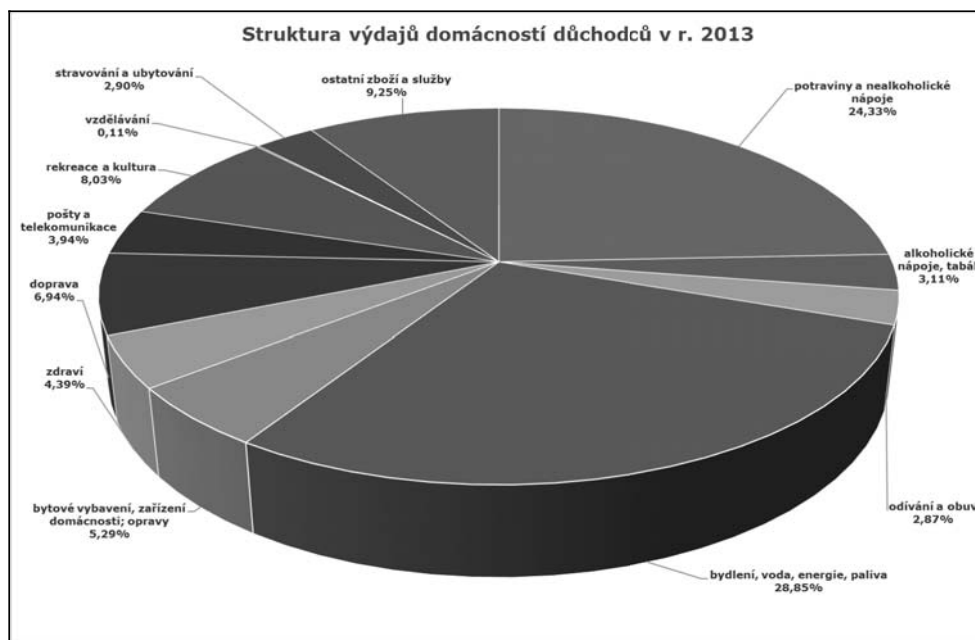
Čistá peněžní vydání domácností podle postavení osoby v jejím čele připadající na spotřební jednotku

	domácnosti celkem	z toho domácnosti					
		zaměstnanců			samostatně činných	nezaměstnaných	důchodců bez EA členů
		celkem	s nižším vzděláním	s vyšším vzděláním			
čistá peněžní vydání celkem	13 839	14 657	12 741	16 285	13 820	9 235	12 768
A. spotřební vydání	12 546	13 184	11 812	14 349	12 913	8 912	11 377
- potraviny a nealkoholické nápoje	2 539	2 488	2 468	2 505	2 507	1 997	2 768
- alkoholické nápoje, tabák	352	342	374	315	353	286	353
- odívání a obuv	594	697	559	815	719	317	326
- bydlení, voda, energie, paliva	2 788	2 662	2 491	2 808	2 584	2 607	3 283
- bytová vybavení, zařízení domácnosti	690	746	645	831	697	339	602
- opravy	329	283	237	322	256	161	499
- zdraví	1 375	1 652	1 429	1 842	1 390	907	790
- doprava	541	573	539	602	592	466	449
- pošty a telekomunikace	1 166	1 239	982	1 458	1 365	644	914
- rekreace a kultura	70	91	66	113	98	37	12
- vzdělávání	646	779	593	937	761	346	330
- stravování a ubytování	1 458	1 631	1 431	1 802	1 593	804	1 052
- ostatní zboží a služby	10	5	2	8	1	0	32
z toho. sociální péče	1 293	1 473	929	1 935	906	323	1 391
B. vydání neklasifikovaná jako spotřební							

Pramen: [9].

Z výše uvedených údajů je zřejmé, že důchody jsou dominantním příjmem důchodců při zabezpečování jejich potřeb. Ze struktury jejich spotřeby je zřejmé, nejvyšší podíl zaujímají výdaje na bydlení, vodu, energie a paliva (28,85 %) a výdaje na potraviny a nealkoholické nápoje (24,33 %) – viz graf č. 6.

Graf č. 6

Pramen: [9] a vlastní zpracování.

Vydání na sociální péči jsou ve statistice rodinných účtů sledovány v rámci položky „ostatní zboží a služby“; v r. 2013 činily výdaje domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů celkem 32 Kč měsíčně (průměr na ekonomickou spotřební jednotku). Skutečné výdaje klientů za poskytované sociální služby jsou definovány ve vyhlášce č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, v platném znění.

Podle této vyhlášky činí maximální výše úhrady např. u pečovatelské služby:

- 130 Kč za hodinu péče při zajišťování pomoci při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu nebo při zajišťování pomoci při osobní hygieně,
- 170 Kč denně za poskytnutí celodenní stravy v rozsahu minimálně 3 hlavních jídel nebo 75 Kč za oběd (včetně provozních nákladů souvisejících s přípravou stravy),
- 30 Kč za dovoz nebo donášku jídla.

Při poskytování služeb v domově pro seniory činí maximální výše úhrady 210 Kč denně za poskytnutí ubytování a 170 Kč denně za poskytnutí celodenní stravy v rozsahu minimálně 3 hlavních jídel nebo 75 Kč za oběd (včetně provozních nákladů souvisejících s přípravou stravy).

Souhrnné údaje jsou sledovány v rámci resortní statistiky MPSV [10], podle ní v r. 2013 zaplatili klienti např. za služby v domovech pro seniory v průměru 12 333 Kč měsíčně (= 55,4 % průměrných neinvestičních výdajů na jedno místo) nebo 498 Kč za úkony poskytované při pečovatelské službě (= 30,3 % výdajů na tuto službu).

5 Krytí potřeb v oblasti sociálních služeb

Jedním z projevů stárnutí je rostoucí potřeba sociálních služeb v důsledku zhoršujícího se zdravotního stavu seniorů. Výše starobního důchodu však klientům vyžadujícím sociální služby, zejména v pobytových zařízeních, náklady na potřebné sociální služby neumožňuje uhradit; např. v r. 2013 činila průměrná výše neinvestičních výdajů na jedno místo v domově pro seniory 22 500 Kč. Z tohoto titulu byla v r. 2007 v souvislosti s přijetím zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách koncipována nová sociální dávka – příspěvek na péči. Cílem zavedení této dávky jako nového nástroje financování sociálních služeb bylo:

- zabezpečit svobodnou volbu způsobu zabezpečení služeb a reverzibilní přechod od „pasivního závislého pacientství“ k „aktivnímu klientství“,
- sjednotit podmínky pro získání veřejných prostředků všemi subjekty poskytujícími péči za podmínek jejich registrace,
- zvýšit prvek spoluúčasti občana při řešení jeho sociální situace,
- zrušit paušalizaci pohledu na zdravotně postižené občany a starobní důchodce,
- nastartovat proces deinstitucionalizace a individualizace péče [2].

Dávka je poskytována ve 4 stupních, pro osoby starší 18 let činí její výše za kalendářní měsíc

- 800 Kč měsíčně v I. stupni závislosti,
- 4 000 Kč měsíčně ve II. stupni závislosti,
- 8 000 Kč měsíčně ve III. stupni závislosti,
- 12 000 Kč měsíčně ve IV. stupni závislosti.

Doposud získané poznatky však ukazují, že tyto cíle se nepodařilo v plném rozsahu realizovat a změna systému financování nepřispěla k žádoucímu rozvoji sociálních služeb. V rámci dříve realizovaných terénních šetření a pilotních výzkumů byly z hlediska naplnění potřeb příjemců příspěvku na péči získány tyto stěžejní poznatky:

- více než dvě třetiny příjemců příspěvku na péči nevyužívají pro zabezpečení svých potřeb služeb žádného registrovaného poskytovatele sociálních služeb, necelá jedna pětina využívá služby v pobytových zařízeních, necelá jedna desetina v terénních zařízeních a necelá jedna dvacetina v ambulantních zařízeních,
- tři pětiny příjemců příspěvku na péči, kteří nevyužívají služeb v pobytových zařízeních, hradí z tohoto příspěvku léky a více než čtvrtina z nich hradí z příspěvku na péči náklady na dopravu (jízdné a pohonné hmoty),
- služby, na jejichž úhradu je příspěvek na péči primárně určen, hradí výrazně méně dotázaných, např. úklidové služby hradí z příspěvku na péči přibližně čtvrtina příjemců příspěvku na péči, dovoz nebo donášku obědů necelá pětina a pečovatele/ pečovatelku přibližně desetina příjemců příspěvku na péči,
- nejčastějším důvodem pro nevyužívání profesionálních služeb je jejich vysoká cena, dalším důvodem je nedostatek informací o těchto službách a o místě jejich poskytování,
- špatná dopravní obslužnost je příčinou nevyužívání služeb od registrovaných

- poskytovatelů především na vesnicích, kde je nabídka služeb menší než ve městech,
- sociální pracovníci nemají přesné povědomí o lidech, kteří nevědí, že by o příspěvek na péči mohli požádat, tyto lidi vyhledávají jen v omezené míře v rámci terénních šetření, informace o nich dostávají především od praktických lékařů, ze zdravotnických zařízení, od sousedů nebo přímo od poskytovatelů sociálních služeb. [3]

V dalším období je proto nutno hledat nová řešení, která by přispěla k tomu, aby finanční prostředky, které stát vynakládá na výplatu příspěvku na péči, byly vynakládány s podstatně vyšší efektivností, než je tomu v současné době.

Závěr

Charakteristika základních podmínek pro přiznání starobního důchodu ukázala, že v současné době je při jeho koncipování uplatňována presumpce zásluhy, přičemž ale v dlouhodobém časovém horizontu – pokud se věková hranice pro vznik nároku na starobní důchod podle dnes platného právního stavu bude každoročně nadále zvyšovat bez toho, aby byla stanovena cílová věková hranice – bude toto pojetí postupně nahrazováno fikcí invalidity. Je přitom zřejmé, že stárnutí člověka je přirozený proces, který je doprovázen omezováním jeho pracovních schopností, přičemž dochází k určité modifikaci jeho potřeb, mění se skladba stravy, klesají požadavky na ošacení a bydlení, zvyšují se náklady na sociální a zdravotní služby.

Přes soustavně se zvyšující úroveň důchodů a rostoucí výdaje na výplatu důchodů, relace průměrné výše důchodu k výši průměrné mzdy se dlouhodobě snižuje. V následujícím období lze očekávat, že podíl důchodů na krytí potřeb osob v seniorském věku se bude snižovat, poroste význam příjmů z doplňkového penzijního spoření a dalších příjmových zdrojů seniorů.

Z údajů statistiky rodinných účtů vyplývá, že spotřební vydání domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů jsou zhruba na stejné úrovni jako domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním, přičemž výdaje na potraviny, bydlení a na zdraví jsou u domácností důchodců vyšší než u domácností zaměstnanců, a naopak výdaje na odívání, dopravu, rekreaci, kulturu a vzdělávání u domácností důchodců nižší než u domácností zaměstnanců. Při krytí nákladů těchto potřeb hrají dominantní roli důchody, které jsou vypláceny ze základního systému důchodového pojištění.

Z porovnání výše těchto důchodů s náklady na zajištění potřebných sociálních služeb je zřejmé, výše starobního důchodu neumožňuje klientům vyžadujícím sociální služby, zejména v pobytových zařízeních, tyto náklady uhradit. Tato skutečnost vedla k zavedení příspěvku na péči tak, aby si klient, který potřebné služby potřebuje, je mohl «koupit»; potřebný rozvoj služeb však díky závislosti poskytovatelů sociálních služeb na přiznání dotací z veřejných zdrojů nebyl nastartován, prostředky vynakládané na výplatu příspěvku na péči jsou neefektivně využívány. Tato skutečnost musí vést k tomu, aby v nejbližším období byla hledána nová řešení,

která by přispěla k výraznému zvýšení efektivnosti při financování sociálních služeb a k jejich žádoucímu rozvoji.

Literatura

- [1] JEŘÁBKOVÁ, V. – PRŮŠA, L.: *Příspěvek na péči*. Praha: VÚPSV, 2014. ISBN 978-80-7416-145-2.
- [2] PRŮŠA, L.: Příspěvek na péči – černá díra reformy sociálního systému. In: *FÓRUM sociální politiky č. 3/2009*, ISSN 1802-5854.
- [3] PRŮŠA, L.: *Ekonomická efektivita zajišťování péče o příjemce příspěvku na péči*. Praha: VÚPSV, 2013. ISBN 978-80-7416-120-9.
- [4] TOMEŠ, Igor: Ke koncepci starobního důchodu. In: *Sociální zabezpečení č. 7/1967*.
- [5] TOMEŠ, Igor: *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: SOCIOKLUB, 2001. ISBN 80-86484-00-9.
- [6] Národní akční plán podporujícího pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. Praha: MPSV, 2012. http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/NAP_2013-2017_070114.pdf
- [7] Senioři v ČR. Praha: ČSÚ, 2014. Kód: 310035-14
- [8] Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2013. Praha: ČSSZ, 2014. ISBN 978-80-87039-36-6.
- [9] Vydání a spotřeba domácnostní statistiky rodinných účtů za rok 2013 – domácnosti podle postavení osoby v čele, podle velikosti obce, příjmová pásma, regiony soudržnosti. Praha: ČSÚ 2014. ISBN 978-80-250-2557-4.
- [10] Základní ukazatele z oblasti práce a sociálního zabezpečení v České republice ve vývojových grafech. Praha: MPSV, 2014. ISBN 978-80-7421-076-1.
- [11] <http://www.mfcr.cz/>
- [12] <http://www.mpsv.cz>
- [13] <http://www.mfcr.cz/cs/soukromy-sektor/monitoring/vyvoj-penzijniho-pripojeni/2014/zakladni-ukazatele-vyvoje-penzijniho-pri-19743>